

УДК 911.5/9

Бачинська О.В.

**ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІКО-
ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СТАРОКОСТЯНТИНІВСЬКОГО
РАЙОНУ**

В даній роботі були вивчені, аналізовані та засвоєні проблеми суспільно-територіального комплексу адміністративного району. Виконано дослідження територіальних спільностей населення і виробництва, їх поєднання та взаємодія. Це дало змогу виділити види територіальних спільностей поселень і типи спільностей для виробництва, елементи територіальних структур, взаємодію територіальних структур населення і виробництва та вивчено проблеми життєдіяльності населення.

В данной работе были изучены, проанализированны и усвоены проблемы общественно-территориального комплекса административного района. Выполнено исследование территориальных общностей населения и производства, их сочетание и взаимодействие. Это дало возможность выделить виды территориальных общностей поселений и типы общностей для производства, элементы территориальных структур, взаимодействие территориальных структур населения и производств, а также изучены проблемы жизнедеятельности населения.

At this article work were studied, analysed and mastered publical and territorial problems of complex of administrative district. It was done the research of local communities population and production, their combination and interaction. It makes it possible to identify

types of local communities of population and types communities of production, elements and interaction territorial structures, of population and production mastered vital activity of population.

Вступ. Регіональна політика стабілізації суспільно-географічного розвитку країни в умовах переходу на ринкові засади вимагає комплексного підходу до структурної перебудови народного господарства на всіх його територіальних рівнях. Актуальною дана проблема є і для сільських адміністративних районів.

Об'єктом дослідження обрано населення і виробництво Старокостянтинівського адміністративного району .

Предмет дослідження – територіально-компонентний аналіз населення і виробництва. Останні розглядаються як ведучі ланки суспільно-територіального комплексу району, взаємодія яких формують “каркас” території.

Основними завданнями роботи стали: з'ясування суті регіонального суспільно-територіального комплексу адміністративного району і його структури; аналіз структури населення, регіональних особливостей його динаміки; характеристика територіально-компонентних аспектів основних галузей народного господарства регіону; з'ясування взаємозв'язків населення і виробництва та їх територіальних відмін.

Актуальність дослідження. В умовах становлення ринкових відносин підвищується актуальність проблем територіального управління народним господарством, раціонального використання ресурсів розвитку територій. У вирішенні цих завдань важливу роль повинна відіграти і суспільна географія. Об'єктом її дослідження виступають взаємодія суспільства і природи, суспільно-географічні комплекси.

Основними методами досліджень використані статистичний, картографічний метод, метод порівняльного аналізу, метод групування.

Населення і виробництво є основними компонентами регіонального суспільно-територіального комплексу (СТК). СТК адміністративного району – це територіальне поєднання природних ресурсів, населення і систем розміщення виробництва, сфери обслуговування і управління. Найнижчою ланкою типології СТК є адміністративний район [3 –ст.32-33].

Постановка проблеми. В умовах становлення ринкових відносин підвищується актуальність проблем територіального управління народним господарством, раціонального використання ресурсів розвитку територій. У вирішенні цих завдань важливу роль повинна відіграти і суспільна географія. Об'єктом її дослідження виступають взаємодія суспільства і природи, суспільно-географічні комплекси [3 – ст.45]. Вони формуються внаслідок діяльності людини, мають великі територіальні відмінності, залежать від способу виробництва матеріальних благ і рівня розвитку науково-технічного прогресу; мають ознаки географічності, в тому числі і керованості.

Викладення основного матеріалу. Дослідження територіальних спільностей населення і виробництва м.Старокостянтинова проводиться послідовно в два етапи. На першому етапі вивчається окремо територіальні спільності населення і виробництва, на другому – проводиться вивчення їх у поєднання і взаємодії.

Старокостянтинівський район розташований в північно-східній частині Хмельницької області. Площа району 1,25 тис. км². В його межах виділяють 98 адміністративно-територіальних одиниць. До поверхневих вод Старокостянтинівського району належать поверхневі і підземні води. Поверхневі води району включають води річок, ставків, боліт. Через м.Старокостянтинів протікають р. Іква (ліва притока Південного Бугу), р. Случ з притокою Ікопотною (належить басейну р.Припять), р.Деревичка (ліва притока р.Случі).

Розміщення Старокостянтинівського району в Дністровсько-Дніпровської лісостепової фізико-географічної провінції, та належність його до вологої помірно теплої агрокліматичної зони створює сприятливі природні умови для розвитку господарського комплексу. На території наявна велика кількість трудоресурсного потенціалу, що при реформуванні економіки сприяє залученню інвестиційних вкладів іноземного капіталу в розвиток народногосподарського потенціалу.

В розвитку і функціонуванні суспільно-територіального комплексу важливу роль відіграють поєднання природних умов і ресурсів. Територіальне поєднання їх впливає на розміщення, спеціалізацію, ефективність розвитку виробництва та розселення населення. ПРП включає клімат, рельєф, гідрологічні ресурси, геологію, ґрунти і рослинний світ.

Серед видів економічної діяльності Старокостянтинівського району значне місце займає промисловість. Вона представлена 13 підприємствами, які випускають різноманітну продукцію. На них працює 5886 осіб. За виробництвом однорідної продукції підприємства об'єднанні в галузі. Із таблиці 1 видно, що основними, профільними галузями є машинобудування, промисловість буд. матеріалів.

Територіальні спільності виробництва – це територіальні форми зосередження виробництва в межах їх певної територіальної спільності [2 – ст.39]. В адміністративному районі серед відомих в науковій літературі 4 типів виділено точкові форми зосередження виробництва на основі розміщення виробничих підприємств, їх місце в територіальному поділі праці. На основі видів виробничої діяльності, організації виробництва, їх територіального зосередження на певній території виділяються територіальні спільності виробництва: точкові і мікрорайонні [3 – ст.87].

В районі є 67 сільськогосподарських підприємств, в тому числі кооперативів 24, ТОВ 3, приватних підприємств 8, фермерських 31. Господарства, в більшості випадків, мають багатогалузевий характер. В структурі с/г Старокостянтинівського району переважає рослинництво. На

одного чоловіка в районі припадає 1,46 га с/г угідь, в тому числі 1,38га ріллі. Район по запасах с/г угідь займає 16 місце в області. [4 – ст.13].

Таблиця 1 Галузева структура промисловості Старокостянтинівського району (за обсягами виробництва, тис. грн.)

№ п/п	Галузі промисловості	1990		2001	
		За обсягом виробництва (тис. грн.)	% від загального обсягу	За обсягом виробництва (тис. грн.)	% від загального обсягу
1	Промисловість будівельних матеріалів	34181	28,0	28399	68,7
2	Машинобудування	33274	27,2	7774	18,8
3	Хімічна промисловість	8381	6,8	3843	9,3
4	Харчова промисловість	45647	37,4	1252	4,4
5	Поліграфічна промисловість	61	0,3	181	0,8
Всього		121925	100	41284	100

Станом на 1 січня 2010 р. в районі проживало 47,7 тис. чол. [4. – ст.9]. За кількістю жителів район займає 9 місце серед 27 адміністративних районів Хмельницької області. Середня густина населення району становить 50 чол./км. В сільській місцевості проживає 46,6 %, в містах 53,4 % жителів. Як і для всіх районів області для Старокостянтинівського району також характерне зменшення чисельності населення. З 2000 по 2010 рік населення району зменшилось на 10000 чол. Причому міське населення зросло на 17,6 тис., а сільське зменшилось на 32,1 тис. Встановлено, що динаміка чисельності населення залежить від людності населених пунктів. Найбільш інтенсивно втрачали населення малі села. Динаміка росту чисельності населення проводиться за допомогою формули:

$$K_p = \frac{H_1}{H_2},$$

де K_p - коефіцієнт росту населення, H_1 - населення даного періоду (2010 р.), H_2 - населення базового періоду (1991 р.).

Найбільш стійкими є системи з $K_p = 1$. K_p для систем розселення і для кожного населеного пункту зокрема, характеризує рівень стабільності в системах розселення. Вікова структура населення визначалась питомою вагою населення по населених пунктах за віковими групами: до працездатного віку, працездатного віку, пенсійного віку [1 – ст.67].

З кінця 90-х років в районі смертність почала переважати над народжуваністю, тоді природний приріст (ПП) району став від'ємний і сьогодні ситуація погіршилась ще більше. Звичайно ж найпростіше пояснити стрімке зменшення погіршенням здоров'я та репродуктивної

здатності більшості громадян і погіршенням психологічно-емоційного стану [5 – ст.29].

На другому етапі проводиться суміжне визначення населення і виробництва в їх конкретних територіальних формах. З цією метою порівнюються показники темпів росту населення, людність систем і окремих поселень з відповідними кількісними та якісними характеристиками виробництва. Для останнього використовують характеристики: місце в організації в с/г виробництва, виробничий напрямок спеціалізації, основні показники виробництва, що характеризують зв'язок населення з виробництвом. Додатково для аналізу стабільності систем розселення використані дані по розміщенню підприємств сфери обслуговування. Суміжне вивчення, аналіз територіальних форм населення і виробництва (Афанасьєв В.Г.) принципи ведучої системи. За ним в кожній системі виділяються основні або стрижневі компоненти, "поведінка", яких регулююче впливає на стан функціонування інших доповнюючих їх компонентів.

Нами за основу формування СТК району взято поєднання компонентів "населення і виробництво". Вони є в основі всієї життєдіяльності як населення, так і суспільства взагалі, так в процесі якого створюються матеріальні і духовні блага, людина як індивід, реалізує свої потенційні можливості. Населення і виробництво притягують до себе інші компоненти, лімітують їх параметри і якісні внутрішні складові частини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Територіальному управлінню народним господарством, раціональному використанні ресурсів, розвитку територій адміністративного району присвячено чимало праць видатних вчених. Серед них у вітчизняній науці вагоме місце займають праці М.М.Паламарчука, І.В. Прокопа, С.І Іщука, П.Т. Саблука, М.К. Орлатія, В.В. Юрчишина та інших науковців цього напрямку. Вони ввели в соціально-економічний розвиток адміністративного району ряд новацій та переосмислили всі категорії розвитку адміністративного району. Але, дослідження структури населення і виробництва Старокостянтинівського району ще не достатньо повно вивчене. І це потребує посиленої уваги, щоб врегулювати соціально-економіко-географічні проблеми адміністративного району.

Висновок. Дослідження структури населення і виробництва Старокостянтинівського району дає можливість зробити такі висновки:

1. Взаємодія населення і виробництва в адміністративному районі проявляється через конкретні територіальні взаємодії між ними, в середині територіальних спільностей населення і виробництва.
2. Населення регіону характеризується процесом зменшення його чисельності. За показником росту населення (K_p) виділяються групи поселень з різним рівнем стабільності: висока стабільність ($K_p > 1$), стабільні ($K_p = 0,87 - 1,0$), нестабільні ($0,60 - 0,87$), висока нестабільність ($0,60 - 0,40$), дуже висока нестабільність (менше 40).

3. В структурі господарства району важливе місце займають промисловість, сільське господарство, галузі соціального комплексу.

4. Взаємодії територіальних структур населення і виробництва характеризується впливом виробництва на населення і його основні характеристики.

5. Стабілізація, зниження падіння природного приросту, поліпшення статево-вікової структури вимагає вдосконалення структури виробництва, створення додаткових робочих місць (особливо в сільській місцевості) в промисловому виробництві та сфери обслуговування населення.

1. Ермолаев В.Ю. Географические исследования целей планирования экономического и социального развития. Сборник научных трудов. - Киев: Наукова думка, 1983 р.- с. 3 - 12.
2. Іщук С.І. Територіальне виробничі комплекси і економічне районування (методологія, теорія). К. - Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1996 р. - 244 с.
3. Паламарчук М.М., Паламарчук О.М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії. Посібник для викладачів економічних і географічних факультетів вузів, наукових працівників, аспірантів. – К. Знання 1998. – 416с.
4. Паспорт Старокостянтинівського району за 1990 -2010 р.
5. Верменко А. Перспективи оптимізації соціально-демографічної і ситуації в Україні //Нова політика 1998р. № 6.